

Незалежність суддів та організаційні засади забезпечення їх діяльності

В. М. Хіміч, голова Дніпровського районного суду
м. Києва, Заслужений юрист України

Незалежність суддів є необхідною передумовою існування судової влади в будь-якій державі. В Україні на досягнення цієї мети спрямовані значні зусилля, однак на сьогодні слід констатувати, що заходи судової реформи поки що не мають помітного якісного впливу на забезпечення незалежності суддів.

У дослідженні, проведеному Центром суддівських студій за підтримки Ради суддів України, Всеукраїнської незалежної суддівської асоціації, Спілки адвокатів України та Української асоціації прокурорів у серпні–вересні 2008 р. у восьми областях України «Моніторинг стану незалежності суддів в Україні. 2008 рік», отримані невтішні результати. У висновку, зокрема, вказується, що в державі існують загрозливі тенденції порушення незалежності суддів, при цьому інституційна незалежність судової влади знаходиться під постійною загрозою знищення, яка виходить від окремих вищих посадових осіб та органів держави.

Проблема реалізації принципу незалежності суддів не обмежується окремою державою. Вона привертає увагу міжнародного співтовариства. У цьому сенсі можна говорити про інтернаціоналізацію стандартів незалежності суддів. Так, основні принципи і методи утвердження незалежності суддів встановлені в Рекомендації № (94) 12 державам-членам щодо незалежності, дієвості та ролі суддів¹. На міжнародному рівні вважається, що суддя, якому надана правомочність вирішення правових питань, повинен бути спроможним робити це вільно від втручання законодавчої і виконавчої влади, а також взагалі без будь-якого примусу або незаконних впливів.

¹ Рекомендації № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 518-ому засіданні заступників міністрів 13.10.94 р.) / http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_323

Враховуючи положення чинного законодавства України, принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону слід розглядати як урегульовану чинним законодавством демократичну засаду, яка передбачає здійснення судьями процесуальної діяльності без будь-якого незаконного впливу, а також непідзвітність суддів будь-кому та самостійне право кожного судді вільно брати участь у дослідженні доказів, обговоренні та прийнятті рішень за власним переконанням.

Забезпечення незалежності суддів комплексною проблемою, тому до її розв'язання слід підходити, застосовуючи саме цей метод. На нашу думку, слід починати з етапу відбору та призначення (обрання) суддів. Необхідно уважно ставитися до рівня спеціальної підготовки кандидата, адже особа з низьким рівнем освіти є потенційним об'єктом для маніпулювань з боку сторін у справі або інших осіб. Крім того, утвердження принципу незалежності суддів має сприяти посиленню демократизації та прозорості процедури відбору і призначення суддів.

Усі заходи, спрямовані на становлення та утвердження у державі принципу незалежності суддів, повинні в остаточному підсумку досягти того, щоб судді мали змогу діяти без обмежень, без неправомочного впливу, підбурення, тиску, погроз, неправомочного прямого чи непрямого втручання, незалежно з чийого боку та з яких мотивів воно б не здійснювалось.

Судді мають бути цілком вільними у винесенні неупередженого рішення у справі, яку вони розглядають, покладатися на своє внутрішнє переконання, власне тлумачення фактів та чинне законодавство.

Незалежність суддів при розгляді конкретних судових справ має забезпечуватись не тільки, так би мовити ззовні, як-то: належне фінансування та забезпечення матеріально-технічної бази, а й у середині самого суду. Мається на увазі неприпустимість непроцесуального впливу на суддю з боку інших суддів та керівників судів.

Необхідно погодитися із тим, що система розподілу справ між судьями може мати прямий вплив на незалежність судді. Задля уникнення такої ситуації необхідно домогтися того, щоб бажання однієї із сторін у справі або будь-якої особи, яка є зацікавленою в результаті її розгляду, не мало впливу на розподіл справ. На нашу думку, неупередженого та об'єктивного розподілу справ між судьями можна домогтися лише шляхом підвищення етичних, моральних та професійних якостей особи, до компетенції якої належить наведена функція.

Однією з вагомих гарантій незалежності суддів є забезпечення їх особистої безпеки та їх державний захист. Задля виконання наведеної гарантії в Дніпровському районному суді м. Києва ведеться робота з організації співпраці та контролю за виконанням органами внутрішніх справ заходів безпеки, як-то: здійснення особистої охорони суддів за наявності такої необхідності, їх житла, майна, видачі зброї чи засобів індивідуального захисту тощо.

До гарантій незалежності суддів слід віднести і забезпечення суддів житлом згідно з вимогами Закону України «Про статус суддів»². При цьому слід зазна-

² Закон України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року // Голос України. – 1993. – 10 лютого.

Проблеми судочинства

чити, що ця гарантія не обмежується тільки житлом. Воно повинно бути забезпечено належними комунальними послугами, засобами протипожежної і охоронної сигналізації, індивідуальним стаціонарним телефоном тощо.

Сприяють утвердженню принципу незалежності і особливий порядок захисту майна судді, членів його сім'ї та їх недоторканність, а також особливий порядок притягнення судді до кримінальної та адміністративної відповідальності. На нашу думку, слід критично ставитися до закидів деяких державних осіб, які намагаються позбавити суддів переважної більшості гарантій, що формують сам зміст статусу судді, оскільки реалізація таких ідей неодмінно призведе до зниження рівня незалежності суддів.

Кожен суддя з метою підвищення авторитету судової влади та її незалежності повинен користуватися наданими законодавством України правами та негайно класти край будь-яким проявам неповаги до суду.

Основним завданням будь-якого суду є своєчасне, повне і неупереджене відправлення правосуддя згідно з вимогами чинного законодавства. Задля виконання цього завдання суд повинен створити ефективну систему організаційної діяльності.

Умови праці та належна організація робочого процесу мають безпосередній вплив на незалежність суддів, тому таким факторам слід приділяти особливу увагу.

Важливим елементом організації робочого процесу є належна організація робочих місць з метою створення на кожному з них необхідних умов для високопродуктивної і висококваліфікованої праці за якомога менших фізичних зусиль та мінімального нервового напруження судді.

Організуючи робочі місця в Дніпровському районному суді м. Києва, ми виходимо з того, що цей процес має бути підпорядкований цілям належного відправлення правосуддя та фактично є системою заходів щодо оснащення робочих місць засобами і предметами праці, планування, розміщення їх у певному порядку і обслуговування. Конкретний зміст цих заходів визначається характером і спеціалізацією робочого місця, його видом і значенням у загальному робочому процесі суду.

Для створення відповідних умов праці, які дають змогу суддям ефективно працювати, необхідно, крім іншого, укомплектувати штати достатньою кількістю суддів та забезпечити їм перед призначенням і протягом усієї кар'єри необхідну професійну підготовку. Слід забезпечити суддів таким розміром заробітної плати, щоб вона відповідала їхньому статусу, гідності цієї професії та відповідальності, яку вони беруть на себе.

Сьогодні в Україні створено низку модельних судів одним із яких є Дніпровський районний суд м. Києва. Він вважається одним із найбільших судів України, розміщений у двох приміщеннях, які цілодобово охороняються працівниками судової міліції.

Надання Дніпровському районному суду м. Києва статусу модельного сприяє створенню на його базі такого суду, що має вдосконалену організацію робочого процесу, забезпечує справедливе судочинство відповідно до європейських стандартів та дало змогу реорганізувати роботу суду таким чином, щоб максимально звільнити суддів від виконання невласливих їм непроцесуальних функцій.

Усе це стало можливим завдяки участі Дніпровського районного суду м. Києва в Українсько-канадському проєкті судової співпраці. Канадські колеги систематично надають фінансову, матеріально-технічну підтримку суду та діляться досвідом роботи судової системи Канади.

На даний час у суді встановлений новий програмний продукт електронного документообігу, розроблений на замовлення Українсько-канадського проєкту та створений на базі «Lotus Notes 7», який запрацює в суді у повному обсязі з 1 січня 2009 р.

Враховуючи позитивні надбання роботи судів канадської сторони та реалізуючи власний досвід вдосконалення організації роботи суду, в основу роботи Дніпровського районного суду м. Києва ми поклали принципи розподілу функцій між структурними підрозділами та посадовими особами за сферами діяльності, розподілу справ за категоріями (спеціалізація) між судьями і вивільнення їх від непроцесуальної діяльності, а також застосування сучасних інформаційних технологій.

До позитивних надбань суду слід віднести встановлення обґрунтованої структуризації функціональних підрозділів суду. Визначаючи необхідні для належного функціонування суду підрозділи, ми виходили з такого.

Дії людей стосуються певного предмета і спрямовані на певну мету. Предметом дій людей у даному випадку є інформація, яка надходить до суду у вигляді документів – документована інформація.

Мета дій людей з документованою інформацією збігається із завданнями, які покликана вирішити певна стадія проходження інформації. У стадію проходження інформації, таким чином, входять однорідні дії з документованою інформацією, об'єднані завданнями прийому, підготовки та призначення до розгляду судових справ, звернення до виконання рішень та збереження документів. Для забезпечення здійснення зазначених стадій утворено підрозділи, що складаються з сукупності посад, до повноважень яких належить здійснення операцій з інформацією. Відповідно до функцій, які вони виконують, підрозділи мають назву: відділ прийому і реєстрації; інформаційний відділ; технічний відділ; відділ кадрів; судовий відділ; виконавчий відділ та відділ архівної роботи. Саме ці підрозділи складають організаційну структуру суду, оскільки забезпечують організацію проходження судових справ відповідно до стадій.

Діяльність суду забезпечується встановленням чіткої організаційної структури суду, а також визначенням компетенції, умов та порядку діяльності підрозділів і посадових осіб.

У Дніпровському районному суді м. Києва значна увага приділяється стадії розподілу справ за критеріями складності та розподілу справ між судьями, адже від правильного виконання зазначених стадій залежить ефективність розгляду справ та показники роботи всього суду. У своїй діяльності ми не надаємо переваги автоматичному розподілу справ, оскільки на даний час не створено програми, яка могла б враховувати людський фактор, як-то, спеціалізація судді, досвід роботи тощо.

У Дніпровському районному суді м. Києва прийом позовних заяв ведеться помічниками суддів згідно з графіком, що затверджується кожного місяця. Розподіл справ між судьями здійснюється помічником голови суду з урахуванням

Проблеми судочинства

графіку черговості, категорії справи, її складності та спеціалізації суддів. Після цього голова суду своєю резолюцією затверджує проведений розподіл, і ще раз перевіряє врахування специфіки справи, спеціалізації суддів та їх навантаження. Такий підхід надає суду можливість працювати ефективно, зменшувати строки розгляду справ і досягати високих показників у роботі.

Основними засадами удосконалення організаційного забезпечення діяльності Дніпровського районного суду м. Києва як модельного є: практичне сприяння учасникам процесу у виявленні і формулюванні їх проблем, аналізі варіантів і обґрунтованому виборі вирішення цих проблем відповідно до їх цілей; надання чітких відповідей сторонам з питань шляхів і форм вирішення розбіжностей, які виникають у них при зверненні до суду; визначення та апробація нових методів організації діяльності суду; аналіз існуючих недоліків та проблем, шляхи їх розв'язання на іншій організаційній основі.

На жаль, Дніпровський районний суд м. Києва на даний час ще не оснащений обладнанням для здійснення відеозв'язку, хоча він є потрібним для зв'язування з місцями примусового утримання, у випадках, коли обвинувачені є носіями хвороб, таких як туберкульоз тощо. Крім того, оскільки суд знаходиться в двох приміщеннях, необхідно встановити відеозв'язок між цими приміщеннями. Слід зазначити, що судом щодо цього ведеться активна робота і ми маємо надію на позитивне вирішення цього питання вже найближчим часом.

У суді поки що не застосовується процедура вирішення конфліктних ситуацій за допомогою третьої сторони (медіатора). Однак на даний час здійснено чимало підготовчих дій з метою впровадження цієї системи. Безумовно, використання такої процедури залежить від наявності нормативного обґрунтування і на сьогодні відповідний законопроект вже підготовлений. Він передбачає застосування процедури медіації суддями, які перебувають на пенсії чи чекають на їх безстрокове затвердження. Таким чином, можливість застосування такої процедури напряму залежить від спроможності законодавчого органу держави. До речі, у підготовці зазначеного законопроекту взяли безпосередню участь судді Дніпровського районного суду м. Києва.

Прагнучи подальшого вдосконалення організації роботи в суді та наближення її до європейських стандартів, Дніпровський районний суд м. Києва, не зупиняючись на досягнутому, планує впровадження ще деяких корисних заходів. Наприклад, встановлення інформаційних кіосків, але здійснення цього проекту напряму залежить від фінансування. Крім того, суд працює над вирішенням питання про можливість розміщення у приміщенні суду відділення банківської установи, що сприятиме зручності осіб, які звертаються до суду і повинні сплатити судовий збір або оплатити штраф.

Узагальнюючи статистичні дані роботи судів України, слід звернути увагу на такі показники, як постійне збільшення звернень до суду, а також те, що у 94 % випадків рішення судів першої ланки не оскаржуються сторонами. Все це свідчить про безумовне підвищення рівня довіри населення до вітчизняного судочинства. При цьому не можна стверджувати про досягнення судовою владою України абсолютних показників довіри громадян. Однак, якщо подивитись у корінь проблеми недовіри, то з-поміж безлічі вагомих чинників ми знайдемо й ті, яких можна та необхідно уникнути. Стабільний розвиток та створення ефек-

тивного процесу організації роботи в суді стримується такими чинниками, як: недостатнє матеріально-технічне забезпечення; недостатній професійний рівень підготовки працівників апарату суду; недостатній рівень соціального захисту працівників; відсутність належної організації роботи з кадровим резервом; недосконалий рівень дослідження статистичних показників та планування роботи; значне навантаження як на суддів, так і на працівників апарату суду, а також неналежна організація робочих місць у суді.

Крім організаційних та матеріально-технічних факторів, слід виокремити проблему необхідності вирішення питань процесуального законодавства. Так, підвищенню рівня довіри населення до українського судочинства сприятиме встановлення єдиного процесуального порядку застосування норм матеріального права. Йдеться про те, що наявність на даний час таких процесуальних законів, як Цивільний процесуальний кодекс³, Господарський процесуальний кодекс⁴, Кодекс адміністративного судочинства⁵ не сприяє дотриманню однакового застосування норм законодавства та, безсумнівно, знижує рівень довіри до суду, оскільки істотні відмінності між ними призводять до плутанини та нерозуміння їх пересічними громадянами. Прийняття єдиного процесуального закону, на нашу думку, сприятиме розв'язанню наведених проблем та стане підґрунтям для подальшого підвищення авторитету судової влади, підвищенню рівня довіри до неї та встановленню високої правової культури населення.

Попри досить складні умови праці, які об'єктивно на даний час існують у судах України, на наше глибоке переконання, кожна особа, ставши суддею, добровільно взяла на себе нелегке завдання – служіння суспільству тільки на підставі закону. Тому, чим складніші умови діяльності суду й ті відносини, які склалися в суспільстві, тим вищими повинні бути вимоги до моральних якостей судді. Рівень моральності судді повинен давати йому змогу за будь-яких обставин діяти за законом і справедливістю, зберігаючи свою гідність, а головне, зберігаючи авторитет судової влади.

³ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – Ст. 1088.

⁴ Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

⁵ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року // Урядовий кур'єр. – 2005. – 17 серпня.